

Dilin Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi Bağlamında Fransa'nın Afrika Sömürgelerindeki Milliyetçiliği Önleme Politikaları

Serden Onur KARACA¹

Özet

Bu çalışmada, milliyetçilik ideolojisinin toplum içerisinde ve bireyler arasında gelişmesi konusunda din, ırk ve kültür gibi en önemli yapı taşlarından biri olan dil olgusunun, milliyetçilik ideolojisi açısından etkisi üzerinde durulmuştur. Bu amaçla ilk olarak millet kavramı ve milliyetçilik ideolojisi açıklanmış ve sonrasında da dilin milliyetçilik ideolojisinin toplum içerisinde ve bireyler arasında yerleşmesine yaptığı etki üzerinde durulmuştur. Çalışmanın devamında, Afrika kıtası özelinde uzun yıllar süren ve bu toprakların siyasi, ekonomik ve kültürel gelişiminin engellenmesinde ana faktörlerden biri olan sömürgecilik kavramı ve bu kavramın tarihsel süreci üzerinde durulmuştur. Yine bu çalışmada, Afrika kıtasında sömürgecilik faaliyetinde bulunan ülkelerin başında gelen Fransa'nın, tarihsel süreç içerisinde yürüttüğü sömürge politikaları kronolojik olarak incelenmiş ve sonrasında da Afrika kıtası üzerindeki sömürge faaliyetleri incelenmiştir. Çalışmanın son kısmında ise Fransa'nın Afrika kıtası üzerinde yürütmüş olduğu sömürgecilik faaliyetlerinin aksaması ve engellenmesi konusunda en büyük endişelerinden biri olan ve uygulamış olduğu politikaların da başında gelen milliyetçilik ideolojisini önleme politikaları incelenerek, söz konusu topraklarda milliyetçiliğin gelişmesini engellemek için uygulamış olduğu dil politikaları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Millet, Milliyetçilik, Dil, Sömürgecilik, Fransa

France's Policies to Prevent Nationalism in African Colonies in the Context of the Effect of Language on Nationalism

Serden Onur KARACA¹

Abstract

This study emphasizes the impact of language on the development of nationalism, which is considered one of the most important building blocks of society, along with religion, race, and culture. The concept of nation and the ideology of nationalism are first explained, followed by an emphasis on the role of language in establishing nationalism among individuals and in society. The following section emphasizes the concept of colonialism, which has hindered political, economic, and cultural development in African lands for many years. It explores the history of this concept and its impact on the continent. This study examines the colonial policies of France, one of the leading countries engaged in colonial activities in Africa. The policies are examined chronologically, followed by an examination of France's colonial activities on the continent. The study examines policies implemented by France to prevent the development of nationalism in the African continent, which is one of its biggest concerns regarding the disruption and prevention of its colonial activities. The language policies implemented to achieve this goal are emphasized. This section concludes the study.

Keywords: Nation, Nationalism, Language, Colonialism, France

GİRİŞ

Millet kavramının tanımı konusunda büyük tartışmalar bulunmaktadır. Sosyologlar, siyasal bilimciler ve tarihçiler arasında yapılan bu tartışmalar modern siyasal düşüncenin de gerçeklerinden birini ifade etmektedir. Millet kavramı, temel olarak siyaset biliminin inceleme alanlarından bir tanesidir. Bu bağlamda bir millet kendi devleti içerisinde açık bir şekilde gösterilebilecek ve bu bağlamda da çoğunlukla kendi devletini kurmak isteyen toplum olarak ifade edilmektedir. Millet kavramı, insanların bireyselliğini belirleyen ve sistem içerisinde onlara bir kimlik vererek bir arada yaşama duygusunu sağlayan bir gerçektir. Bu çalışmadaki ana hedeflerden biri millet kavramının bu denli önemli olması sonucunda beraberinde kitleleri sürüklemiş olması ve milliyetçilik ideolojisinin gelişmesine neden olmasını ortaya koymaktır. Millet kavramı bu denli önemli bir görüntüdeyken ve toplum içerisinde belirli ayrımlara neden oluyorken, böyle bir kavramın ideolojik bir hâl alması da kaçınılmaz olmuş ve beraberinde milliyetçilik ideolojisini meydana getirmiştir. Milliyetçilik, bir ideoloji olarak belirli toplumsal tabakalar ya da gruplar tarafından benimsendiği ve onlara ilham verdiği ölçüde var olmaktadır. Milliyetçiliği sadece bir ideoloji olarak tanımlamak yanlış olacaktır. Milliyetçiliğin başarısı tarihsel ve kültürel bağlamlar üzerine inşa edilmektedir ki bu da milliyetçiliğin hiçbir zaman farklı ideolojilerin bir uzantısı olmadığını göstermektedir. Milliyetçilik kavramı en sade anlamıyla vatanseverliğin ve millete bağlı olmanın kaynaşması olarak açıklanabilmektedir. Millete bağlı olma anlayışı biyolojik ırktan ve fiziki coğrafyadan ziyade tarihi ve kültürel güçlerden kaynaklanmaktadır. Tarihi ve kültürel güçler ise tarih ve dil gelenekleri anlamına gelmektedir.

Milliyetçiliğin bir toplumda gelişip yaşam alanı bulabilmesi din, dil, ırk, kültür vb. özelliklere sahip insanlar topluluğunun oluşmasına bağlıdır. Bu noktada dilin ne kadar önemli bir noktada olduğu bu çalışmanın bir diğer önemli noktasını oluşturmaktadır. Dil, toplum ve birey açısından en önemli noktalardan birini ifade etmektedir. Dil, bireyin kimliğinin belirlenmesinde en önemli etkenlerden biri olmasının yanında aynı zamanda da toplumsal birleşmenin sağlanması için önemli bir görev üstlenmektedir. İnsanlık tarihinde dilin siyasi bir amaç ile kullanılması modern zamanlarda başlamıştır. Siyasetin konusu ve amacı olması ile dilin, milliyetçilik ideolojisinin doğuşuna paralel bir şekilde önem kazandığı görülmektedir. Milliyetçilik ve onun devlet modelini ifade eden ulus-devlet, ortak bir dil kullanımına özel bir önem atfetmiştir.

Sömürgecilik kavramı, bir ülkenin, başka bir ülkede bölgesel veya halk üzerinde kısmi ya da tam siyasi kontrol sahibi olma süreci anlamına gelmektedir. Sömürgecilik, bir ülkenin insanlarını, doğal kaynaklarını kullanmak amacıyla başka bir ülkeye yerleştğinde ortaya çıkmaktadır. Sömürgeci devletler, genel olarak kendi kültürlerini ve dillerini sömürge altına aldıkları devletlerin halklarına dayatmaya çalışmaktadırlar. Fransa XIV. yüzyıldan itibaren sömürge faaliyetlerine başlamış ve özellikle Afrika kıtasında büyük sömürge imparatorlukları kurmayı başarmıştır. Fransa, kurmuş olduğu bu sömürge imparatorluklarını sağlama alabilmek ve o devletlerin milliyetçiliğini önleyebilmek için başta dil olmak üzere çeşitli politikalar uygulamıştır.

Literatürden farklı olarak çalışmanın ana amacı da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada milliyetçilik ideolojisi için dilin önemi, mevcut literatürden farklı olarak Fransa'nın Afrika kıtasındaki sömürge politikalarını uzun yıllar nasıl devam ettirebildiği sorusu temelinde, o topraklarda milliyetçiliği önlemek için dil üzerinden nasıl bir yol izlediği uygulamış olduğu örnek politikalar üzerinden ortaya konmak istenmiştir. Bu bağlamda çalışmada ilk olarak millet kavramı ve milliyetçilik kavramının ortaya çıkışı ve anlamları açıklanmaya çalışılmıştır. Sonrasında sömürgecilik tarihi anlatılıp, sömürgecilik kavramının tanımlaması yapılarak Fransa'nın Afrika'daki sömürgecilik politikası ortaya konmuştur. Son kısımda ise Fransa'nın Afrika kıtasındaki sömürgelerini elinde tutabilmek için dil yoluyla milliyetçiliği bastırma çabalarından bahsedilmiştir. Bu nedenle mevcut literatürden farklı olarak bu çalışmada dil ve milliyetçilik arasındaki kuvvetli ilişkinin Afrika kıtası üzerinden yola çıkılarak ortaya konması amaçlanmıştır. Böylece başta Afrika kıtası olmak üzere bir ülkede ve bireyler üzerinde milliyetçilik ideolojisinin gelişmesi hususunda dilin önemli yeri vurgulanmak istenmiş ve Fransa'nın Afrika kıtasındaki sömürge topraklarında milliyetçilik ideolojisinin neden gelişemediği sorunu açıklanmak istenmiştir.

Millet Kavramı ve Milliyetçilik

Milliyetçilik kavramını tanımlarken yapılacak ilk şey milliyetçiliği, millet kavramının ortaya koyduğu değer sisteminin ve düşünce dünyasının orta noktasına koyan kültürel ve siyasi bir konumlanma olarak

herkesin kabul edebileceği bir şekilde tanımlamaktır. Kavramı tanımlarken yaşanan asıl zorluk ve düşünürler arasında görüş ayrılığı yaratan konu, millet kavramını tanımlama ve bu kavramın milliyetçilik ile olan ilişkisini açıklama noktasındadır. Millet kavramının tanımlaması yapılırken birbirleriyle zıt kutuplarda olan iki temel yaklaşım bulunmaktadır. İlk yaklaşıma göre millet kavramı tarih öncesi kökenlere sahiptir ve tarihsel ve toplumsal bir gerçekliğe dayanmaktadır. Millet kavramı ile ilgili ikinci yaklaşımda ise milletin henüz birkaç yüzyıllık tarihe sahip toplumsal bir kurgu olduğu görüşü hâkimdir (Aslan, 2020: 395).

Latince’de “nationem” anlamına gelen millet kelimesi, “doğmak” anlamında kullanılan “nasci” kelimesinin geniş zaman kipidir. Antik Yunan ile birlikte “nationem” kelimesi “natio” yani “etnik” anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Antik Yunan’da millet kelimesi, eğitim görmek amacıyla aynı yerden gelen öğrencileri ya da aynı yerde yaşayan insanların ifade edilmesi için kullanılmıştır. Roma İmparatorluğu döneminde ise millet kelimesi, yabancıları küçük düşürücü bir anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Yunancada karşılığı “ta ehne” olan millet kelimesi putperestleri, dinsizleri, seçilmiş halka ait olmayan kişileri ve yabancıları ifade etmek için kullanılmıştır. XIII. yüzyıl ile birlikte üniversite öğrencilerinin skolastik tartışmalara girmesi sonucunda üniversiteler, kiliselere öğrenci göndererek fikir sunmak istemiş ve böylece millet kelimesi görüş topluluğunu ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Bu görüş topluluğu kralın temsilcilerini de içerdiğinden kültürel temsilciliğin yanında siyasal temsilcilik de yapmaya başlamıştır (Örnek, 2017: 9).

XVI. ve XVII. yüzyıllara gelindiğinde ise millet kelimesi İngiltere’deki kullanımını neticesinde bir ülkede yaşayanları ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Ülkede yaşayan kişiler halktır ve bu halk ülkenin nüfusunu belirleyen unsur konumundadır. Millet kelimesinin bu anlamı ile kullanılması sonucunda geçmişten gelen küçük düşürücü anlamı son bulmuş ve alt sınıfların seçkin bir hâl almasını sağlamıştır (Özhan, 2016: 8). Millet kelimesinin bu önemi ile birlikte egemenliğe sahip olan halk, millet olarak anılmaya başlanmıştır. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen millet kelimesinin tanımlanması, kelimenin ortaya çıkıp kullanılmaya başlanmasından sonra gerçekleşmiştir. 1789 tarihli Fransız Devrimi sonucu ortaya çıkan Fransız İhtilali İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi ile birlikte tarihte ilk kez millet kelimesi kullanılmaya başlanmıştır (Karaca, 2021: 3589).

Millet kavramı, vatandaşlık ve ırksal/dilsel olarak iki farklı grupta toplanabilmektedir. Vatandaşlığa dayalı millet anlayışı, milleti devletin egemenlik sınırları içerisinde ifade ettiğinden dolayı, mevcut devletten önceki dönemle ve sınır dışındaki nüfusla olan bağlantısını ortaya koymak zor olmaktadır. Yine mevcut devletin herhangi bir neden sonucunda yıkılması ile birlikte bireyler arasında herhangi bir bağlılığın kalmayacağı sonucu da ortaya çıkmaktadır. Bu anlayış ile geleceği güvende olan bir devlet ile sağlam bir milletten söz etmek mümkün görünmemektedir. Millet kavramının ikinci grubunda olan ırksal/dilsel millet anlayışı ise, milleti eski dönemlerde var olan ve halen devam eden bir olgu olarak görmektedir. Bu anlayışta geçmişten günümüze dek geçen süreçte yaşanan kitlesel katılımlar önemsenmemektedir. Böylece bu anlayış milleti antropometrik özelliklerle ifade etmektedir; ancak birey, dâhili olduğu ırkın bütün özelliklerini kendi üstünde taşıyamamakta ve sadece belli başlı özellikleri taşıyabilmektedir (Dayı, 2014: 14). Günümüzde de millet kavramı ırksal/dilsel anlamda değerlendirilmektedir. İrksal/dilsel anlamı ile birlikte millet kavramı, bir devletin kurucu önderi tarafından o devlet için belirlemiş olduğu kurallar çerçevesinde ortaya koyduğu fikirler ve davranışlardan ibaret olmaktadır. Bu bağlamda millet kavramı; insanın veya insanlar topluluğunun düşünce yapısını meydana getiren ve hayatı boyunca izlediği prensiplerin çizdiği yol olarak ifade edilebilmektedir (Özyurt, 2020: 95).

Millet kavramı ile en çok karıştırılan kavramlardan biri ulus kavramıdır. Bazı yazarlar millet ve ulus kavramları arasında herhangi bir fark olmadığını iddia ederken bazı yazarlar ise bu iki kavram arasında önemli bir takım farklılıklar olduğunu belirtmektedirler. Ulus kavramı da tıpkı millet kavramı gibi aynı dil, kültür ve din gibi ortak değerleri içeren ve sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanlar topluluğu anlamına gelmektedir; ancak millet kavramı sınırların ötesinde yaşayan ve aynı din, dil, ırk ve kültür gibi özellikleri içeren bireyleri de çatısı altına alırken, ulus kavramı sadece sınırları belirli olan toprak parçası üzerinde yaşayan bireyleri kapsamaktadır. 1648 yılında imzalanan Vestfalya Antlaşması sonrasında ortaya çıkan ulus devlet anlayışı da millet kavramı ile ulus kavramı arasındaki farkı ortaya koymak için önemli bir örnek olmaktadır; ulus devlet anlayışı ile birlikte sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan bireyler anlatılmak istenmektedir. (Zabunoğlu, 2018: 547).

Milliyetçilik kavramı, siyasal bir ideoloji olduğundan millet kavramından daha fazla bir şekilde tartışılmakta ve ele alınmaktadır. Milliyetçilik ideolojisi bazı kesimler için insanlığa zarar veren günah

keçisi, tehlikeli bir ideoloji anlamına gelirken, kimileri için de realiteye dayanan bir felsefe, hayata yön veren bir kuvvet anlamı taşımaktadır. Milliyetçilik, zaman zaman ırkçılık, faşizm, vatandaşlık ve vatanseverlik ile eş değerlendirilirken, bu durum zihinlerde ortak bir anlayış meydana getirememiştir. Bunun yanında tarihsel gelişmeler de milliyetçilik kavramının yanlış anlaşılmasına sebebiyet vermiştir. Aynı soydan olanların bir çatı altında toplanarak üstünlük sahibi olmaları, kudret, kuvvet ve bir ülkü etrafında toplanmaları her toplumda görülebilecek ortak değerleri ifade etmektedirler. Ancak bu ortak değerlerin işlenerek, kendi başına bir dünya görüşü olarak meydana gelmesi ve eyleme geçirilmesi farklı tarihsel olaylar ile ifade edilse de milliyetçilik kavramının, millet terimi ile birlikte başladığı kabul edilmektedir (Yanık, 2013: 233). Milliyetçiliği kendi başına var olan, evrensel ve sabit bir şekilde açıklamak mümkün değildir. Milliyetçilik; sosyalizm, faşizm, muhafazakârlık ya da liberalizm gibi ideolojilere eklenmesi konusunda sorun yaşamamıştır; bu nedenle tek bir milliyetçilik anlayışından söz etmek de mümkün değildir. Birçok milliyetçi söylem olmasına rağmen hepsinin tabanında genel bir özellik ve anlam yatmaktadır (Turan, 2011: 136).

Milliyetçilik kavramı kimilerine göre siyasi bir söylem, siyasi bir ilke, ideolojik hareket ve doktrin anlamlarını gelirken, kimilerine göre de sadece ideoloji anlamına gelmektedir. Bazı düşünürler milliyetçilik kavramını aynı kökten gelmelerine rağmen ideoloji “felsefi hayal”, “tasavvura dayanan fikir” olarak kabul etmektedirler. Yine milliyetçilik kavramını bir ideal olarak kabul ederek, milliyet duygusunu kendi başına bir ideoloji değil, fikri düşüncesini ve davasını da ortaya koyarak bir ideolojiye dönüştüğünü belirtmişlerdir (Çuhadar, 2022: 15). Millet fikri, doğal bir hâl ifade etmektedir, bu fikrin milliyetçilik ideolojisine dönüşebilmesi için ideolojisinin bütün unsurlarını ortaya çıkarması elzem bir nitelik taşımaktadır. Bu durum milliyetçilik kavramının, dünyanın farklı noktalarında farklı şekillerde ortaya çıkmış olmasının, onun ideolojik bir dünya görüşünü ifade etmesinden çok sosyal gerçekliğe dayanan bir durum olduğunu ortaya koymaktadır.

Milliyetçiliğin tam olarak ne zaman ve nerede doğduğuna dair bir kanıt mevcut değildir. Milliyetçilik kavramının ilk olarak Polonya'nın ilk bölünmesinde mi veya Amerikan Devrimi ya da İngiliz Devrimi sırasında mı yoksa Fichte'nin Alman Milletine Seslenişleri sonucunda mı ortaya çıktığı tartışmaları, milliyetçilik kavramının ortaya çıkış noktasından çok farklı tanımlarının yapılması konusunda ipuçları vermektedir. Ancak genel olarak milliyetçiliğin ortaya çıkış noktası 1789 yılındaki Fransız Devrimi ile eş görülmektedir. Milliyetçiliğin, Fransız Devrimi ile birlikte dünya sahnesine çıktığı yönündeki görüşlerin temelinde yatan gerekçe ise Devrim öncesi dönemde Fransa'da asiller, rahipler ve üçüncü sınıf diye isimlendirilen sınıflı bir toplumsal yapının bulunmasında yatmaktadır. Üçüncü sınıf içerisinde bulunan burjuva ve köylüler, yapmış oldukları işler neticesinde Fransa'yı ayakta tutan ve asiller ile ruhban sınıfını besleyen kesim olarak tanımlanmaktadır (Karadağ ve Yaman, 2019: 85). Bu duruma tepki koyan burjuva sınıfının yapmış olduğu devrim, dine ve kiliseye dayanan feodal yapı içerisinde iktidarı ele geçirmesi ile sonuçlanmış ve milliyetçiliğin ulus-devlet anlayışı ile birlikte ilk defa ortaya çıktığı öne sürülmüştür. Fransa'da yaşanan bu devrim ülke sınırlarını aşarak bütün Avrupa kıtasında milliyetçi ruhun gelişmesine katkıda bulunmuştur (Fırat, 2018: 85).

Milliyetçiliği bir ideoloji olarak düşündüğümüzde teorik yanı zayıf, ancak siyasal hareket olarak oldukça etkili olduğu görülmektedir. Diğer ideolojilerin ünlü teorisyenleri, ideologları varken milliyetçiliğin öne çıkan teorisyen ve ideologları yoktur. Toplumlar arasındaki her milliyetçiliğin kendine has gazetecileri, entelektüelleri, edebiyatçıları ve tarihçileri vardır ancak bunlar milliyetçilik ideolojisini kuran kişiler değil, farklı milliyetçiliklere anlamlar katan kalemlerdir. Sosyal bilimlerde milliyetçilik sadece milliyetçi metinler dâhilinde düşünülmemektedir ve hatta milliyetçiliğin tam olarak anlaşılabilmesi için milliyetçi fikirlere uzak olunması gerekmektedir. Çünkü milliyetçiliğin o toplum içerisindeki söylemi ile birlikte kendini gerçekleştirme arasında önemli bir çelişki, gerginlik ve farklar bulunmaktadır. İşte bu çelişkilerin içerisinde milliyetçilik kavramı tam olarak anlaşılabilir (Kılıç, 2015: 51).

Milliyetçilik kavramının birçok farklı tanımı olmasına karşılık, temelde iki olguyu kapsamaktadır: Bir millete üye olan kişilerin, o milletin üyeleri olarak kimliklerine değer attikleri için sahip oldukları davranışlar ve bir ulusun üyelerinin siyasi egemenliği ele geçirebilmek amacıyla veya var olan egemenliği sürdürebilmek için yaptıkları faaliyetler. Millet veya milli kimlik kavramı, bir millete dâhil olmanın ne demek olduğunu ve bu millete dâhil olmanın ne kadar önemli olması ile ilgilidir. Milli kimlik ve milletler, ortak kültürel özellikler taşıyan, etnik köken ve ortak soy gibi özellikler neticesinde ortaya konulabilir ve bireyin de bu ulusa dâhil olması istemsiz bir şekilde gelişebileceği gibi bazı durumlarda gönüllü bir şekilde de olabilmektedir (Akıncı, 2014: 136). Milliyetçilik kavramına en çok katkı yapan isimlerden bir olan Ernest Gellner milliyetçiliği “*Ulusçuluk, etnik sınırların siyasal sınırların ötesine*

taşmamasını ve özellikle bir devletin içindeki etnik sınırların iktidar sahipleriyle yönetilenleri birbirlerinden ayırmamasını öngören bir siyasal meşruiyet kuramıdır” şeklinde ifade etmektedir (Gellner, 2008: 74). Modern dünyada herhangi bir etnik kökene veya millete dâhil olma konusunda eleştiriler var olsa da genel olarak bireyler ve siyasi aktörler tarafından milliyetçiliğe dair kavramların kullanılması yoğun bir şekilde devam etmektedir. Bu bağlamda milliyetçiliğin modası geçmiş bir söylem olduğu görüşü gerçek değildir ve milliyetçi söylemler hâlâ günümüzde hayatı düzenleyen ve gerektiği anlarda bireyleri kitlesel olarak harekete geçiren bir eylem özelliğini taşımaktadır. Bu nedenle milliyetçiliğin amacı devletin ve ulusun özdeşliğini sağlamaktır ve bu da kendi ulusuna ait bir devlet yaratma düşüncesiyle devam etmektedir (Fındık, 2021: 25). Milliyetçilik kavramı, tüm bu anlamlarının yanında ideoloji olarak da dört temel önermeye sahiptir. İlk olarak dünya birbirine benzemeyen, her biri farklı karakter ve tarihe sahip milletlerden meydana gelmiştir. İkinci olarak, bireyler özgür bir şekilde hareket etmek istiyorlarsa, bir milletin mensubu olmak zorundadırlar. Dünya’da adaletin ve barışın egemen olması hedefleniyorsa milletler güvende ve özgür olmalıdırlar. Üçüncü olarak, millete duyulan bağlılık diğer tüm bağlılıklardan üstündür. Dördüncü ve son olarak ise millet, her tür toplumsal ve siyasi gücün kaynağını oluşturmaktadır (Ertan ve Örs, 2018: 42).

Milliyetçilik kavramına göre siyasal örgütlenmenin temel ilkesini ulus oluşturmaktadır. Bu bağlamda kavram, iki temel unsura dayanmaktadır: bunlardan ilki, insanoğlu tabiatı gereği farklı uluslara bölünmektedir ve ikinci olarak da ulus, en uygun ve tek meşru siyasal yönetim birimi olması sonucunda siyasal bir cemaati ifade etmektedir. Klasik anlamdaki milliyetçilik anlayışı, dünyanın bir ulus-devletler derlemesinden oluşmuş olduğunu varsayan ve bütün bu ulusların da bağımsız devlet olma haklarına sahip oldukları yönündeki inanca sahiptir. Milliyetçilik kendi başına bir ideoloji olarak kabul edilirse, farklı çeşitlerde alanları içerisine aldığı görülmektedir. Bunlar; siyasal, etnik ve kültürel yapılarıdır (Heywood, 2018: 206). Siyasal milliyetçilik anlayışı; ulus olma fikrini daha ileri bir noktaya ve özellikle siyasal amaçlar için kullanmayı hedefleyen bir girişimi ifade etmekteyken kültürel milliyetçilik; ulusun ayrı bir uygarlık olarak yeniden yaratılması üstünde durmakta ve bu nedenle de ulusal bir yaşam tarzı, din ve dil mekanizmasının geliştirilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Etnik milliyetçilik, bir noktada kültürel milliyetçilik ile benzerlik gösterse de burada ortak atalarda türemiş olma ve daha güçlü bir özgünlük duygusu ifade edilmektedir (Namlı, 2007: 61).

Milliyetçilik, iktidarı ele geçirmeyi amaçlayan ve bunu da milliyetçi görüşlerine dayandırarak, meşru bir görüntü kazanmasını sağlayan siyasal bir hareket ve ideolojidir. Milliyetçi savlar, kendine özgü bir milletin var olduğu görüşünü temel alır ve bu milletin değerleri ve çıkarlarını toplum içerisindeki diğer tüm değer ve çıkarların üstünde görmektedir. Bunun yanında da milletin bağımsız olarak egemenliği de kullanması gerektiği fikri üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda millet meşruiyetin, bağlılığın ve sadakatin tek öznesi konumuna gelecektir (Örs, 2016: 314). Her şeyden önce milliyetçiliği bilincimize şekil veren ve dünyayı anlamlandırmamızı sağlayan bir söylem olarak görmek mümkündür. Milliyetçilik, toplumların kimliklerini belirleyen, günlük davranışlarını, tutumlarını ve konuşmalarını yönlendiren ve olayları bu çerçevede yorumlamayı sağlayan bir kavramdır. Bu bağlamda milliyetçiliğin üç özelliğini sıralamak mümkündür (Küçük Durur, 2011: 39).

- Milliyetçi düşünce yapısına göre, millet her şeyden önce gelmektedir. Millet değer ve çıkarları toplumdaki diğer bütün değer ve çıkarların üzerinde tutulmalıdır.
- Milliyetçilik kavramı dünyayı biz/onlar, dost/düşman gibi iki farklı kategoriye ayırmaktadır. Yani milliyetçilik kimlikler ile karşı kimlikler ortaya çıkarmaktadır ve bu ayrımı her zaman canlı tutmaktadır.
- Milliyetçilik kavramına göre, millet tek meşruiyet kavramıdır. Bu durum sadece siyasal anlamda değil aynı zamanda millet adına hareket etme dışındaki tüm eylem ve davranışları kapsamaktadır.

Dilin Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi

Dil, insanlar arası ilişkilerin en önemli belirleyenlerinden ve araçlarından bir tanesidir. Bireylerin dünya ile kurdukları bağı hem anlamlandırmalarında işe yararken hem de içinde buldukları dünya tarafından şekillenen bir yapıdır. Bireylerin kültürel kimliklerinin belirlenmesinde en önemli sembol ve tanımlama araçlarından biri dildir. Kültürel olarak ifade edilen kimlik, ulusal bir görüntü kazandıktan sonra dil, çok önemli bir değer kazanmaktadır; Çünkü bireyler arasındaki farklılığı belirlemenin temel noktalarından biri dildir. Biz ve ötekiler ayrımına genellikle dil üzerinden cevap verilmektedir. Dil ve millet ilişkisi iç içe girerek normalleşmiştir ve aynı dili konuşan toplulukların kendi devletlerini kurma arzusu tarih boyunca çok fazla rastlanan bir durum olmuştur (Sönmez, 2014: 29). Dil ile birlikte onu kullanan topluluklar bir araya gelir ve milleti oluştururlar. Geçmiş ve geleceği birbirine bağladığından dil,

milletin ortak bir hafıza kazanmasını sağlamış olmaktadır. Bu bağlamda dil aynı zamanda içinden çıkmış olduğu topluluğun karakterini de yansıtmaktadır.

Devletin ve dilin ne olduğu ile ilgili sorular ortak bir algının parçalarını içermektedirler. Dil, her zaman bireyler arasındaki kültürel farklılıkların temsilcisi rolünde olsa da, bu farklılığın milliyetçi bir farklılık olarak algılanmaya başlaması XVII. yüzyıl ve sonrasında gerçekleşmiştir. Milliyetçiliğin ortaya çıktığı 1789 Fransız Devrimi ile birlikte yöneten ile yönetilenlerin aynı dili konuşmaya başlaması ile bir üst kimlik yaratma sürecinde araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum, eski rejimlerdeki yöneten ve yönetilen arasındaki kültürel farklılıkları ortadan kaldırılmakta ve tebaayı vatandaş kimliğine dönüştürmeye başlamaktadır. Merkezi iktidarın vatandaşlarında aradığı kimlik olgusu, dil ile birlikte çözüme kavuşturulmak istenmiştir (Aktoprak, 2009: 181-182).

Milliyetçilik ideolojisi ile birlikte inşa edilen milli dil, milli kültür ve milli kimliğin oluşturulması, yaygın bir hâle getirilmesi ve sonraki nesillere aktarılması konusunda en önemli araçlardan biri olarak görülmüştür. Milliyetçilik anlayışı ile birlikte ortak bir dil seçilerek bu dilin yaygınlaştırılması, kurumsallaştırılması ve meşrulaştırılması amaçlanmıştır. Meşrulaştırma genellikle ulus-devlet anlayışı ile birlikte dilin resmi bir görüntüye ulaşması anlamına gelmektedir. Kurumsallaştırma ise, resmi ve resmi olmayan anlamlarda dilin, kültürel, sosyal ve dilsel açıdan kabul edildiğini ifade etmektedir. Meşrulaştırma ve kurumsallaştırma unsurları neticesinde ulus-devletlerin kabul etmiş oldukları dilin yaygınlaşmasının sağlanmasının yanında azınlık dillerinin devletten uzaklaştırılması da sağlanmıştır (Orhan, 2017: 337). Millet yaratmak ve bunun beraberinde de ulus-devleti kurmak için dil en iyi araçlardan birisidir. Milliyetçi ideolojinin ana hedeflerinden biri olan homojen toplum yapısına engel oluşturabilecek azınlık dillerinin engellenmesi neticesinde, toplum içerisindeki farklı kültürel ve tarihsel toplulukların güç kazanması engellenerek devletin homojen yapısının korunması hedeflenmektedir. Bu durum insan haklarına aykırı bir görüntüde olsa bile, milliyetçilik ideolojisi için bu durum büyük bir elzem teşkil etmektedir (Gülmez, 2021: 399). Dünya çapında günümüzde 6000'den fazla dil ve 3000'den fazla etnik grubun olduğu tahmin edilmektedir. Vatandaşlarının, tek bir dinsel veya etnik yapıda olan devlet sayısı çok azdır. Bu durum milliyetçilik ideoloji açısından bir tehlike olarak görülmektedir (Erol, 2017: 302).

Milletin ne olduğu ile ilgili yapılan tanımlamalarda dil, hem milliyetçilik ideolojisinin gelişmesinde hem de millet yaratma konusunda her zaman merkezi bir konumda olmuştur. Benedict Anderson ünlü eseri "Hayali Cemaatler"de millet inşa etme sürecinde dilin önemi ile ilgili olarak "Büyük, dev bir topluluk ancak kutsal bir dil ile ve yazı aracılığı ile hayal edilebilir." ifadesini kullanarak, milliyetçilik ile dil arasındaki elzem bağlantıyı ortaya koymuştur (Anderson, 2023: 62). Alman milliyetçiliğinin özünde yatan aynı dili konuşan toplulukları birleştirmek fikri, dilin milliyetçi ideoloji açısından önemini açıklamak için bir diğer önemli örnek olmaktadır. Dil milliyetçiliği olarak adlandırılan bu görüş ile millet kurularak ortaklaşa kimliğin oluşturulmasında direkt dilden yararlanılması söz konusu olmaktadır (Kanra, 2022: 831). Yine dilin beraberinde getirdiği alfabeler hem Arap dünyasında hem de Slav topluluklarındaki örnekler dil ile birlikte kültürün bir milletin özgünlüğüne yapmış oldukları katkıları ortaya koymaktadır (Ketkanlı, 2022: 39).

Milliyetçilik ile dil arasındaki ilişki, devlette üstün olan millet modeline göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu modeller etnik ve sivil olarak ikiye ayrılmaktadır. Sivil model tarihsel toprağa, bireylerin siyasal ve yasal olarak eşit oldukları siyasal ve yasal bir topluluğa, ortak ideolojiye ve ortak bir kültüre dayanmaktadır. Etnik modelde ise soy kütüğünün, ortak soyun, yerel dillerin, gelenek ve göreneklerin önemi ile popüler hareketlenmenin önemine vurgu yapılmaktadır. Etnik modelin en önemli örneği Almanya iken, sivil modelin en önemli örnekleri olarak Belçika, İsveç ve Amerika Birleşik Devletleri gösterilebilmektedir (Sadak, 2020: 143). Her milliyetçilik anlayışı kendi içerisinde etnik ve sivil öğeler içermektedir. Bazı durumlarda bölgesel ve sivil öğeler baskınken bazı durumlarda da yerel ve etnik öğeler baskın olabilmektedir. Bu sebeple hem etnik modelde hem de sivil modelde dil belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu durum sivil millet modelinde millet ana unsuru olarak öne çıkmayıp, farklı etnik kökenden vatandaşların bir araya gelmesini sağlayan bir öğe olarak kullanılmıştır. Sivil millet modelinde ise, bütün etnik kimlikler ve diller aynı derecede saygı görürler ve milli kimliğin öğelerinden biri olarak kabul edilirler. Diller, birbirlerinden gözle görülür bir derecede farklılaşmaya başladıkları tarihten itibaren, bir milleti ve kültürü diğer millet ve kültürden ayırıştıran bir unsur görüntüsü kazanmışlardır (Kasımoğlu, 2013: 166).

Dil, milliyetçiliğin var olan bütün pratiklerinde kamusal alanın şekillendirilmesi amacıyla idare ve müdahale edilen kültürel bir unsur olmayı başarmıştır. Dil, hem millet anlayışında bizlik bilincinin ve

ortak kimliğin ispatı ve göstergesi olmuş, hem de bu anlayışın siyasi eyleme döküldüğü durumlarda, ulus-devlete bağlı nüfusu ortaya çıkarmak konusunda temel bir araç olarak kabul görmüştür. Hem etnik milliyetçiliğin hem de politik milliyetçiliğin yoğun bir şekilde yaşandığı ülkelerde, dilin de yönetilmesi gerektiği düşüncesi meydana gelmiştir. Bu düşünce yapısı ile dil bir yandan ölçülü bir görüntü elde ederken bir yandan da resmi dil olarak kamusal iletişimde ve eğitimde kullanılarak sosyal ve kültürel anlamda üretimi ortaya koymuştur. Bu anlamıyla dil, politik müdahale anlamındaki diğer kültürel öğelerden ayrılmaktadır. Dil, kendisi de bir dönüşüm içerisinde bulunarak bir yandan tarihsel projenin çerçevesini belirlerken bir yandan da milliyetçi projenin iletişim unsurunu yerine getirmektedir. Böylelikle her ülkede nasıl milliyetçilik kavramı farklı tanımlanıp uygulama alanında da farklı şekillerde meydana gelmişse dil de farklı ülkelerde farklı anlamlar neticesinde milliyetçilik ideolojisi ile birlikte kullanılmıştır (Soylu: 2013).

Bu özellikleri neticesinde dil sadece politik bir olgu olarak ifade edilmemektedir. Dil politik özellikleri dışında aynı zamanda pozitivist/modernist yönetim anlayışının kültür alanına da yaptığı en etkili ve açık müdahalelerden biri olma özelliğini taşımaktadır. Dil bilgisinin yaratılması ile kelime haznesine milli bir içerik ve özellik kazandırılarak, diğer dillerin veya kelimelerin kullanılması yasaklanıp, dilin geliştirilmesi ve korunması gibi pratikler, ulus-devlet anlayışının nüfusu homojen bir yapı haline getirme amacına hizmet etmektedirler. Dile milliyetçilik ideolojisi ile birlikte yüklenen bu rol, etnik itirazların ve küreselleşme sürecinin ulus-devletin meşruiyetini ve varlığını tehdit ettiği günümüzde, onu siyasi kimlik politikalarının da en önemli yapı taşlarından biri haline getirmiştir. Toplum ve dünya içerisinde meşru bir sosyo-politik görüntü elde etmek isteyen irili ufaklı birçok grup için kendi dillerini ısrarla kullanmak ve korumak önemli bir direniş objesi olurken, buna karşılık ulus-devletler de resmi dillerini daha korumacı bir yaklaşımda bulunmaktadırlar (Balçık, 2020: 777).

Sömürgecilik Kavramı ve Fransa'nın Afrika'da Sömürgecilik Politikası

Sömürgecilik tarihinin genellikle XV. yüzyıldaki Büyük Keşifler dönemi ile başladığı kabul edilmektedir. Kastilya Kralı IV. Henry dönemi öncesinde Kanarya Adaları'nın keşfi ve Henry ile birlikte ilginin Amerika kıtasına yayılması ile birlikte ilk sömürgecilik faaliyetlerinin başladığı belirtilmektedir. Yine İngiltere, İspanya ve Portekiz gibi dönemin güçlü filolarına sahip ülkeler yeni yerleri keşfetmek amacıyla düzenlemiş oldukları seferler neticesinde Batı Hint adalarındaki uzak yerleri ve Asya, Hindistan ve Afrika kıtalarında yeni ticaret yolları keşfederek buraları sömürge haline getirmişlerdir. Sömürgecilik düzeni ortaya çıktığı ilk andan itibaren kamu-özel girişimi şeklinde faaliyette bulunmuştur. Fransa, Hollanda ve İngiltere gibi sömürgeci ülkeler faaliyetleri esnasında Hudson Bay Şirketi ve Doğu Hindistan Şirketleri gibi ticari yatırımda bulunan şirketlerle ortaklık yaparak, Avrupa kıtasına uzak yerlerdeki sömürge mallarının taşınması konusunda yardım almışlardır (Ulaş, 2007: 4). XV. yüzyıl ile başlayan sömürgecilik faaliyetlerinin, XIX. yüzyılın sonlarına doğru Sanayi Devrimi ile birlikte yayılmacı politikası daha da artmıştır. Fabrikaların daha hızlı ve daha fazla üretim kapasitesine ulaşmaya başlaması sonucunda sömürgeci devletler daha fazla hammaddeye sahip olabilmek için özellikle Afrika kıtasındaki ülkelerin hemen hemen hepsine yayılmışlardır (Şahin ve Şahin, 2023: 237). Sömürgecilik, bir devletin egemenliğini başka halklar ve topraklar üzerinde genişletmesi ya da kurması anlamına gelmektedir. Bir ülkenin kendi sınırları dışındaki ve genellikle deniz aşırı topraklardaki askeri müdahale ve benzeri şekillerde toprak ele geçirerek, bu toprak üzerindeki ülkenin kültürel, iktisadi ve siyasi faaliyetleri üzerinde üstünlük kurarak bu bölgede kendi çıkarları doğrultusunda eylemlerde bulunması sömürgecilik anlamına gelmektedir. Böylece sömürgeci devletler, haksız bir şekilde kâr elde ederek, o ülkenin doğal kaynakları, zenginlikleri vs. gibi alanları ele geçirmektedirler. Sömürgecilik kavramı genellikle üç özelliği ile birlikte açıklanmaktadır. İlk özellik yabancı toprakların işgal edilerek zorla ele geçirilmesidir. İkinci özellik sömürülme için zorla ele geçirilen toprağın işlenmesi ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmasıdır. Üçüncü ve son özellik ise koloniciler vasıtasıyla sömürge durumundaki toprakların iskân edilmesi olarak açıklanmaktadır (Sander, 2017: 225).

Sömürgecilik kavramını açıklayan bir başka tanım ise, güçlü devletlerin egemenliği altındaki güçsüz ülkelere uygulamış oldukları uluslararası ekonomik sömürü düzeni olarak ifade edilmektedir. Sömürge düzeni pazar ve ürün kontrolü ile birlikte askeri güç yolları ile kendini göstermektedir. Sömürgecilik birinci amacı sömürgeci devletin düşük maliyet ile üretim yapabilmek amacıyla diğer sömürgeci güçlere hammadde sağlamakta kolaylık sağlamasıdır. Bu yöntem ile üretilen mallar dünya pazarında satışa sunulurken sömürü altındaki ülkenin bu malları kendi başına başka ülkelere satması engellenerek aynı zamanda da ihtiyaç duyduğu malları sömürgeci devletten alması sağlanmaktadır. Kurulan bu düzen

neticesinde sömürgeci devlet ucuz hammadde ve geniş bir ticari pazar elde etmektedir. Sömürgecilik sistemi sömürü altındaki devletin sadece ekonomik kaynaklarını ele geçirmek olarak ifade edilmemekle birlikte bunun yanında o devletin değer, inanç, milliyetçilik, dil vs. gibi özelliklerini de ortadan kaldırmaktadır (Nurdağ, 2018: 3).

Sömürgeleşme, sömüren devletlerin egemenliği altına aldığı devletlerin üzerinde siyasal hâkimiyet kurması ile birlikte başlayarak iki şekilde sonuçlanmaktadır: Sömürülen devletler ya tamamen bağımsızlığını kendi kontrolü altına alarak yönetime sahip olmuşlardır ya da sömüren devletin egemenliği altında yok olmuşlardır. Sömürgecilik kavramı temel olarak bir devletin veya hegemon gücün, bir başka devlet veya güç üzerindeki üstünlüğüne dayalı bir sistem olduğundan, sömürgeci devlet, sömürü altına aldığı devleti himayesi altına aldıktan sonra sadece ekonomik anlamda değil aynı zamanda sosyal, kültürel ve politik anlamda da himayesi altında tutmaktadır (Tatar, 2011: 197). Sömürgecilik, sömürü altındaki devletlerde yaşayan insanlara karşı bir nefret duyulması üzerine kurulmuş ve bu nefret doğrultusunda sömürgeci faaliyetlere meşru bir görüntü kazandırılmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda sömürgecilik düzeni ile birlikte kölelik ve ırkçılık da meydana gelmiştir. Sömürgeci düzenin uygulamış olduğu yöntemler neticesinde sömürülen yerdeki insanların, insan hakları ayaklar altına alınmış ve zor kullanılarak onları cehalet ve sefalet durumuna düşürmüştür. Sömürü düzenine maruz kalan insanlar zor kullanılarak ve kötü şartlar altında fabrika, maden ocağı vs. gibi yerlerde çalıştırılarak hem o ülkenin doğal kaynakları sömürülmüş hem de orada yaşayan insanların emek gücü sömürülmüştür (Gündüz, 2016: 764). Bu düzen neticesinde sömüren ve sömürgeleştirilen arasında bir farklılık yaratılarak sömürgeci devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilecekleri bir yerli insan özelliği ortaya çıkarılmış ve sömürgeleştirilen devletlerdeki insanları alçak bir sınıf olarak görmeye başlamışlardır. İki sınıf arasında yaratılan bu ayrım neticesinde sömürgeci devletler eylemlerini savunup, yasal bir görüntü kazandırmaya çalışmışlardır (Çakmak, 2017: 7).

Sömürgecilik ile benzer anlamlar taşıyan kolonyalizm kavramları genelde birbirlerinin yerine kullanılmakta ve karıştırılmaktadır; ancak bu iki kavram arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Kolonyalizm; anavatanlarıyla olan bağlantılarını korumakla birlikte yeni bir yere yerleşen insanlar anlamına gelmektedir. Anavatanlarıyla olan bağlantılarını koparmadıkları müddetçe bu insanlar koloni olarak adlandırılmaktadır. Bu insanların yerleştikleri ülkenin toprakları ve doğal kaynakları üzerinde herhangi bir amaçları olmamaktadır. Sömürgecilik ise daha önce de ifade edildiği gibi kendi ülkesinin toprakları dışında, bir grup devletin ya da insanın, başka bir devletin topraklarını ve doğal kaynaklarını sömürmek amacıyla devamlı bir şekilde o topraklara yerleşmesi anlamına gelmektedir; bu nedenle sömürgecilik, kolonyalizmin zaman içerisinde değiştiği durumu ifade etmektedir (Gönültaş, 2008; 54). Afrika kıtasında sömürgecilik faaliyetlerinde bulunan ülkelerin başında Fransa gelmektedir. Afrika kıtasında Fransa'nın sömürge faaliyetlerine başlaması XIV. yüzyılda batı Afrika, Gine, Gine Körfezi ve Senegal ile kurulan seyahat acenteleri ile gerçekleşmiştir. Sonraki yüzyıllarda batı Afrika'nın zengin kıyılarında yeni Fransız bölgelerinin kurulması ile birlikte, fiili anlamda da sömürgecilik eylemleri hayata geçirilmeye başlanmıştır. Yedi Yıl Savaşları sonrasında 1763 yılında Fransa ile Büyük Britanya arasında imzalanan Paris Antlaşması neticesinde Fransız Sömürge İmparatorluğu yıkılmış ve sömürge yerleri İngilizlerin kontrolüne geçmiştir. Ancak, 1783 yılındaki Versay Antlaşması ve 1814 Paris Antlaşması ile birlikte bu yerler tekrardan Fransa'ya iade edilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Fransa sömürgecilik faaliyetlerini tekrardan güçlendirmek amacıyla 1800'lerin sonu itibarıyla Kongo, Dahomey, Fildişi Sahili ve Gine ülkelerinde yoğun bir şekilde sömürgecilik girişimlerinde bulunmaya başlamıştır. Dünya genelinde ekonomik anlamda yaşanan krizlerin ve bununla birlikte artan korumacılık dönemi ile birlikte diğer sömürgeci ülkelerde olduğu gibi Fransa da elindeki sömürgeleri korumanın yanında yeni keşifler yaparak kıtada yatırım potansiyeline sahip pazar alanlarını kendi dışındaki sömürgeci devletlere kaptırmamak için sömürge arayışlarına hız vermiştir (İbrahim, 2022: 84).

Fransa, Afrika kıtasındaki tüm sömürgelerinde verimli tarım topraklarını, madenleri, sanayiye ve ekonomiyi kendi kontrolü altına almış ve Fransa'dan getirdiği vatandaşlarını bu topraklara yerleştirerek kıta üzerindeki hâkimiyetini kalıcı bir hâle getirmek istemiştir. Kıtaya yerleşen Fransız vatandaşları burada egemen sınıf konumuna gelirken yerli halk ikinci sınıf konumuna gerilemiştir. Böylelikle Fransa'ya bağlı koloniler, Fransız Sömürge İmparatorluğu'nun dışında yaşayamayacak bir şekilde örgütlenmişlerdir. Afrika kıtasında birçok yerde sömürge elde eden Fransa, buraları genellikle çatışma ve savaş yoluyla ele geçirmeyi başarmıştır. Yaşanan bu çatışma ve savaşlar sonucunda Fransa, ele geçirdiği yerlerdeki büyük/küçük bütün devletleri yok etmekten de çekinmemiştir (Barry, 2023: 24). Ele geçirilen bu sömürge topraklarındaki insanlar, sömürge yöneticilerinin çıkarmış oldukları yönergeler

doğrultusunda Fransızlar tarafından zorla çalıştırılmışlardır. Uygulanan bu sistem ile sömürgecilik anlayışının bir ürünü olan kölelik anlayışı Fransa sömürgelerinde de hayat bulmuştur. Yerli işgücünün az ya da yetersiz olduğu durumlarda ise kilometrelerce uzaklıktan çalışmak için insanları getirmekten çekinmemişlerdir. (Nurdağ, 2018: 44).

Afrika kıtasının başta Fransa olmak üzere sömürgeci devletlerden kurtulmaları hiç kolay olmamıştır. Ülkelerin çoğunda bağımsızlık kazanabilmek için ayaklanmalar yaşanmıştır. Ayaklanmaların yaşandığı dönemlerde Fransa, sadece egemenlik isteğiyle ayaklanan yerli halk ile uğraşmak zorunda kalmamış aynı zamanda ülke içerisinde az bir nüfusa sahip olan ve sömürgeci devletler ile iyi bir ilişki kuran yerleşimcilerin de direnişi ile mücadele etmek zorunda kalmıştır (Nimir, 2018: 29). Fransa'nın Afrika kıtasında sömürge topraklarını kaybetmesinde yerli halkın direnişinin yanı sıra aynı zamanda Süveyş Kanalı'nın açılması sonrası İngiltere'nin bölgeye ilgisinin artması ve Mısır ile işbirliği yaparak sömürge devletlerini özgürleştirme girişimleri, Almanya'nın Fransa'ya ait olan sömürge topraklarını ele geçirmek istemesi, I. Dünya Savaşı sonrasında sömürge devletlerinden getirdiği askerlerin hayatlarını kaybetmesi, Genç Tunuslular ve Genç Faslıların başlatmış olduğu mücadeleler de etkili olmuştur (Yaradılmış, 2021: 54).

Fransa'nın Afrika Kıtasında Milliyetçiliği Önlemek İçin Kullandığı Dil Politikası

Diğer sömürgeci devletlerde olduğu gibi Fransa da sömürgesi olan yerleri uzun yıllar boyunca ana vatandan idare etmeye çalışmıştır. Ancak 1960 yılından itibaren yerel halkın ayaklanmalarını ve baskılarını önlemek ve sömürge topraklarında yükselen egemenlik ve milliyetçilik duygularını bastırabilmek için bir takım politikalar uygulamak zorunda kalmıştır. Egemenliklerini kazanan sömürge devletlerinde milliyetçi duyguların gelişmesi Fransa'nın sömürge planları için bir tehlike olarak görülmeye başlanması üzerine, milliyetçiliği önlemek için başta dil politikaları olmak üzere farklı politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Fransa, sömürge yerlerinde kendi dilinin konuşulmasını zorunlu bir hâle getirmenin yanı sıra eğitim dilini de yine Fransızca olarak dayatmıştır. Bu dayatmanın altında dilin milliyetçiliği pekiştirmesi tehlikesi olduğundan, Fransa bu durumu engellemek için üç aşamalı bir plan uygulamıştır (Akifoğlu, 2023: 41).

- İlk olarak sömürge devletlerindeki çocuklar ilkokula başlayana kadar Fransızca ile tanışmadıklarından bu zamana kadar yerel dillerini konuşmaktadırlar.

- Bu çocuklar birinci sınıfa başlamaları ile birlikte yerel dil eğitiminin yanında Fransızca öğrenmeye de başlamak zorunda kalmışlardır ve yazışmalarını da Fransızca olarak yapmaya zorlanmışlardır.

- Son olarak da ikinci sınıftan itibaren yazma ve konuşma becerileri sadece Fransızca olacak şekilde dayatılmıştır. Bu sayede daha çocuk yaştan itibaren yerel halk kendi diline yabancılaşmaya başlayıp, milli kimliklerini unutmaya başlamıştır.

Fransa'nın eğitim yoluyla halkın büyük çoğunluğunun Fransızca konuşmasını sağlaması ile birlikte milli kimliğini kaybeden yerel halk asimile olmaya başlayarak, milliyetçi duygulardan tamamen uzaklaşmaya başlamıştır. Bir toplumun temel taşlarından birinin dil olduğunu bilen Fransa, sömürgeleştirdiği devletlere uygulamış olduğu bu dil politikası ile birlikte kendi kültürünü ve dilini o topraklarda yaymayı başararak kendi sınırları dışında da küçük bir Fransa yaratmayı başarabilmiştir. Sömürge devletindeki halk kendi kimliğini unutarak tıpkı bir Fransız gibi günlük hayatını yaşayıp Fransızca konuşarak milliyetçi duygularını da kaybetmiş olmaktadır. Fransa'nın sadece eğitim ile sınırlı kalmayan dil politikası, yönetim/idare kademesinde de zorunlu dil olarak Fransızcanın kullanılmasının dayatılması ile devam etmiştir (Aydoğan, 2021: 127). Fransa'nın uygulamış olduğu bu dil politikası yerel düzeyde halkın milliyetçi duygular benimsememesinin yanında aynı zamanda sömürge devletlerinin de bir araya gelip bir birlik oluşturmalarının da önüne geçmeyi başarmıştır.

Fransa'nın sömürge topraklarında milliyetçiliği önlemek amacıyla yürütmüş olduğu dil politikasının bir diğer nedeni de sömürge topraklarında konuşulan dil sayısının çok fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Afrika topraklarında sömürgeci faaliyette bulunan Fransa, yerel dilleri öğrenmek yerine halka kendi dilini öğretmek hem birçok farklı dili öğrenmek zorunluluğundan kurtulmuş hem de farklı dil konuşan toplulukların ortak değerler etrafında birleşerek örgütlü bir şekilde hareket etmelerinin önünü kesmiştir (Özel, 2018: 226). Yerli halka Fransızca eğitimi ile birlikte verilen tarih anlatımı ile birlikte yerli halkın kendi tarihini, kültürünü öğrenmesi engellenerek, Fransa'nın istediği tarih ve kültür anlatımları yapılmıştır. Yerel dillerini unutan yerli halk, Fransızca kaynaklardan öğrenmiş oldukları tarihleri neticesinde milliyetçi bir duygu geliştirmek yerine Fransa'nın çıkarlarını koruyacak bir tarih bilincine sahip olmuşlardır (Barry, 2020: 69).

Fransa'nın sömürge devletlerinde milliyetçiliği önlemek için kullandığı dil politikasının bir diğer sonucu da Fransızca konuşamayan yerli halkın sosyal anlamda da geride kalması ve hiçbir etkinlikte bulunamamasında kendini göstermektedir. Fransızca bilmeyen yerli halk günlük yaşantısının büyük bir bölümünde yerel dilde gazete ve kitap bulamamakta, televizyon, tiyatro ve sinema gibi sosyal alanlarda sadece Fransızca kullanıldığından dolayı bu anlamda da geri kalmakta ve kendini geliştirememektedir. Sosyal açıdan yaşanan bu geri kalmışlık neticesinde yerli halk kendini hiçbir anlamda geliştiremediği gibi ortak bir değer de üretememektedir. Fransa'nın dayatmış olduğu sosyal ve kültürel aktiviteleri yine Fransa'nın dayatmış olduğu Fransızca ile gerçekleştirebilecek olan yerli halk, milli kimliğinden ve kültüründen uzaklaşarak Fransız tarzı bir yaşam sürmeye başlamış ve milliyetçi duygular geliştirememiştir (Özdemir, 2006: 15). Kendi milli kimliğini ve kültürünü kaybetmiş olan yerli halk milliyetçi duygular besleyemediği için, Fransa'nın sömürge düzeni uzun yıllar istediği ölçüde devam edebilmiş ve sömürgecilik faaliyetleri sona erdikten sonra bile bu topraklarda Fransız dili ve kültürü egemen olmaya devam ederek Afrika kıtasındaki sömürgelerinde gerçek bir milliyetçi ideolojinin gelişmesini engellemeyi başarabilmiştir. Milliyetçi duygu üretemeyen yerli halk, kendi kültürünü, tarihini ve dilini öğrenip geliştirmek yerine Fransız hayranlığı ve sempatisi geliştirmiştir (Uygur ve Uygur, 2013: 280).

SONUÇ

Milliyetçilik, bir ideoloji olarak teorik anlamda zayıf bir görüntü çizse de siyasal pratik açısından son derece etkili bir harekettir. Milliyetçilik kavramının ortaya çıkışı ile birlikte, her millet öz yönetimini, kendi milletinden olanın yönetimini ele almayı amaçlamıştır. Çünkü milliyetçiliğin temel amacı yönetimi ele geçirerek kendi millete vermektir. Bu nedenle milliyetçiliğin en temel hedefinin iktidarı ele geçirmek olduğu söylenebilmektedir ve bunun için de yaptığı eylemleri meşru göstermeye çalışmaktadır. Bu meşruluğu sağlayacak gerekçeyi de her milletin kendi siyasal egemenliğini kendisinin kullanması gerektiği fikrinde bulmaktadır. Bu bağlamda her milliyetçilik kendisine ait bir milletin var olduğunu düşünmektedir. Buna esas olarak da her milliyetçilik düşüncesi kendi milletin çıkarlarını en üst şekilde savunmayı prensip edinmiştir. Yönetimi ele geçirip kendi millete bırakma fikri de bu amaç çerçevesinde gelişmekte ve böylece milleti koruyabileceği fikrini yaratmaktadır.

Tarih içerisinde dilsiz yaşamış bir millet bulunmamaktadır. O hâlde bir millet olarak yaşayabilmenin yolu dilden geçtiği gibi, orijinal bir toplum olmanın yolu da bağımsız bir dile sahip olmaktan geçmektedir. Dil, bir milletin diğer bir millettten ayrılmasını sağlayan en önemli unsurlardan bir tanesidir. Bir milletin ses dünyası olduğundan dolayı dil, milletin damgasını taşımaktadır. Millet olarak ifade edilen toplumların en önemli sosyal varlığı dildir ve milli kültürün ve tarihin de en önemli unsurlarından biri konumundadır. Kültürel değerlerin çoğu dil yoluyla ifade edilmektedir. Bir milletin kendi dili olmadan, kendi edebiyatı, tarihi ve müziğinin de olması mümkün değildir. Dil aynı zamanda bir milleti oluşturan bireyleri birbirlerine bağlayan bir unsurdur. Çünkü ifade aracı olarak dil, hem kaynaştırıcı hem de yaklaştırıcı temel bir faktördür. Bu bağlamda milliyetçiliği düşünürken din, ırk, kültür, ortak tarih gibi konuların yanında dil de önemli bir yer tutmaktadır.

Fransa, Afrika kıtasında sömürgeci faaliyetlerine başladığı XIV. yüzyılda ilk olarak bölgede ticari faaliyetlerde bulunmuşsa da bu durum zamanla kıtanın dil, din, siyasi, askeri, kültürel, demografik ve sosyal gibi alanlarına da nüfuz ederek sömürgeciliğini genişletme politikası ile sonuçlanmıştır. Fransa bu politikayı uygularken yerli halkı sömürmek ve baskı altında tutabilmek için en başta dil politikalarına ağırlık vermiştir. Yerli halkı kendi dilinden koparıp Fransızca konuşurmaya başlamak sadece bir dili yok etmek değil aynı zamanda bir kültürü, tarihi ve milleti de yok etmek anlamına gelmektedir. Kendi dilini konuşamayan bir topluluk, milli kimliğinden uzaklaşacak ve milliyetçi duygular ortaya koyamayacaktır. Bu bağlamda Fransa kendi dilini politik anlamda en keskin silah olarak kullanmayı hedeflemiş ve yerel dil yerine halka Fransızca'yı öğretip, kullandırarak milliyetçi duyguların da gelişmesinin önünü kesmiştir.

Fransa'nın Afrika kıtasındaki sömürge topraklarında uygulamış olduğu dil politikaları sonucunda birçok yerel dil yok olmuş ve yine birçok yerel dil de yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle eğitim hayatlarının başından itibaren yerel dillerinden ziyade Fransızca eğitim görmek zorunda kalan bireyler, resmi dil olarak Fransızca konuşmak zorunda bırakılmışlardır. Bu duruma paralel olarak yerel dillerin konuşulmasındaki pratiğin azalması ve resmi dil olan Fransızcanın kullanım alanının genişlemesi ile birlikte dalkırım yaşanmaya başlamış ve yerel diller bir sonraki nesillere aktarılamamıştır. Bir anadilin yaştırılması, dille birlikte kültürel ve etnik değerlerin de yaştırılması ve

gelecek nesillere aktarılabilmesi için önemli bir unsurdur. Ulus-devletlerin ortaya çıkmaya başlaması ile birlikte toplumun homojen bir yapıda olmasının amaçlanması, sadece sömürge devletleri için değil aynı zamanda bir ülke içerisinde yaşayan azınlıkların da kültürlerini, dillerini ve milli kimliklerini kaybetmelerine sebep olmuştur. Bu bağlamda Fransa'nın Afrika kıtasında sömürge altında bulunan ülkelerin ve bu ülkelerde yaşayan bireylerin milliyetçilik duygularının geliştirebilmeleri için Fransızcanın günlük hayatta yoğun bir şekilde kullanılmasını engellemeleri ve yerel dillerin kullanılmasını zorunlu bir hâle getirmeleri gerekmektedir. Fransızcanın engellemesi ve yerel dillerin kullanılması resmi kurumlardan sokaklara, sosyal medyadan yazılı ve görsel basına her alanda yaşanmalıdır. Yine eğitim alanında Fransızca öğretilmesinin önüne geçilerek, sadece yerel dilin öğretilmesi ve yerel dilde eğitim verilmesi gerekmektedir. Yine henüz okul çağından itibaren yerel dillerini öğrenip o dilde eğitim görecektir çocuklar sayesinde hem yerel dillerin varlığı sürdürülebilir hem de toplum içerisinde Fransızcanın etkisi azaltılacaktır. Uygulanacak bu politikalar neticesinde Fransızcanın sömürge ülkelerindeki kullanım alanları ortadan kaldırılmış olunacak ve bireylerin yerel dillerini daha yoğun bir şekilde kullanması sağlanabilecektir. Milliyetçiliğin en önemli aktörlerinden biri olan dil sayesinde kendi dilini kullanmaya başlayan bireyler, bu sayede milliyetçi duygular geliştirebileceklerdir.

KAYNAKÇA

- Adam Nimir, F. (2018). Fransa'nın Afrika'da Uyguladığı Sömürge Vergiler. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akıncı, A. (2014). Milliyetçilik Kuramları. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 15,1, s.131-151.
- Akifoğlu, V. (2023). Fransa'nın Afrika Sömürge Politikasında: Dil Örneği. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10, 1, s. 34-50.
- Aktoprak, E. (2009). Ulusun Tahayyülünde Anadil. Uluslararası Katılımlı Anadil Sempozyumu Bildiriler 2, 30-31 Mayıs 2009, Ankara: Eğitim Sen.
- Anderson, B. (2023). Hayali Cemaatler, İstanbul: Metis Yayınları, İstanbul.
- Atılğan, G. ve AYTEKİN, A. (2018). Siyaset Bilimi, Yordam Kitap, İstanbul.
- Aydoğan, S. (2021). Afrika'da Büyük Güçlerin Varlığı: Fransa ve Çin Örnekleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Balçık, M. B. (2020). Milliyetçilik ve Dil Politikaları. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi, 4, s.777-799. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Barry, B. H. (2023). Fransa'nın Afrika'daki Varlığı: Fransa ve Gine Arasındaki İlişkiler. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa Teknik Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bursa.
- Barry, O. (2020). Fransız Sömürgelerinde Eğitim Politikaları: Fransız Arap Mağrip Devletlerinin Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Balçık, M. B. (2020). Milliyetçilik ve Dil Politikaları. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi, 4, s.777-799. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çakmak, E. (2017). Sömürgecilik Sonrası Ekonomik Çöküşlerin İç Çatışmalara Etkisi: Somali Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ahi Evran Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Çuhadar, C. (2022). S. Ahmet Arvasi'nin Millet ve Milliyetçilik Anlayışı. Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 2, 3, s. 1-32.
- Dayı, H. (2014). Millet Teorilerinin Tutarsızlığı ve Türk Kavramının Gerçek Muhtevası. ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 1, 1. S.8-43.
- Erol, E. (2017). Dil ve Güvenlik: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın Azınlık Dili Politikası. Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı, 23, s.297-316.
- Ertan, T. F. ve Örs, O. (2018). Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir? Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 62, s.39-84.
- Fındık, B. (2021). Tek Parti Döneminde Kemalist Milliyetçiliğin Karşısında Türkçü-Turancı Milliyetçilik. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Fırat, A. M. (2018). Milliyetçilik ve Din Etkileşimi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gassim, İ. (2022). Afrika'nın Sömürgeleştirilmesi: Berlin Konferansı ve Osmanlı Devleti (1884-1885). (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Gellner, E. (2008). Uluslar ve Ulusçuluk, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gönültaş, E. (2008). Edward Said'in Eserlerinde Emperyalizm ve Oryantalizm İlişkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Gündüz, A. (2016). Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taktikler "Ortadoğu Örneği". *Journal of History School*, 15, s. 763-784.
- Gülmez, R. (2021). Dil Siyasetinin Üç Yönü Üzerine Eleştirel Analiz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 46, s.397-412.
- Heywood, A. (2018). Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları, BB101 Yayınları, Ankara.
- Karaca, S. O. (2021). Türk Milliyetçiliğinin İki Farklı Yüzü: Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura. *International Social Sciences Studies Journal*, 7, 86. s.3588-3601.
- Kasımoğlu, A. (2013). Milliyetçilik ve Dil Milliyetçiliğinin Başarı ve Başarısızlıkları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, s.161-173.
- Ketkanlı, M. N. (2022). Balkanlar'da Sırp Milliyetçiliği ve Sırbistan Dış Politikasına Etkileri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.
- Kılıç, M. (2015). Milliyetçilik Algısında Yaşanan Değişim Üzerine Bir Deneme. *The Journal of Europe – Middle East Social Science Studies*, 1, 1, s. 49-58.
- Küçük Durur, E. (2011). Milliyetçilik Söylemi ve Medya. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 2, s.35-50.
- Namlı, T. (2007). Millet, Milliyetçilik ve Ulusalılık. *Eskiyeni Dergisi*, 6, s.55-65.
- Nurdağ, G. (2018). Gelişmiş Ülkelerin Sermaye Oluşum Sürecinde Sömürgecilik. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep
- Orhan, S. (2017). Dil Politikaları ve Dil Hakları Üzerine Teorik Çerçeve. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8, 2, s.331-362.
- Örnek, S. (2017). Süryani Milliyetçiliği ve Dinamiklerinin Tarihsel Analizi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Örs, H. B. (2016). 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, O. (2006). Egemenlik ve Dil. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3, 1, s.13-24.
- Özel, Y. (2018). Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin 2005-2015 Yılları Arasında Karşılaştırmalı Afrika Politikaları. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özhan, M. (2016). Ulus İnşa Süreci Bağlamında Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Örnekleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özyurt, H. (2020). Millet Kavramının Anlam Alanı ve Teorik Çerçevesi. *Genç Mütefekkirler Dergisi*, 1, 2, s.91-135.
- Sadak, T. (2020). Siyaset Kitabı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Sander, O. (2017). Siyasi Tarih "İlkçağlardan 1918'e". İmge Kitabevi, Ankara.
- Soylu, F. (2013). Dil, Millet ve Milliyet İlişkisi. *Köprü Dergisi*, Sayı: 123.
- Sönmez, İ. (2014). Ana Dille Eğitim ve Avrupa Birliği Hukuku. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, M. ve Şahin, T. (2023). Sömürge Sonrası Afrika ve Eğitim. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 45, s.236-255.
- Tatar, T. (2011). Sömürgecilik ve Kızıl-Kara Katliam. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 44, s.195-220.
- Turan, E. (2011). Milliyetçilik Teorisinin Gelişimi ve Türk Milliyetçiliği. *Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 1, 1, s.135-147.
- Tükel Kanra, Y. (2022). Alman Ulusal Kimliğinin Dil Merkezli İnşası. *Rumleide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 30, s.825-841.

- Ulaş, F. (2007). Sömürge Kültürü Etkisinde Çağdaş Seramik Sanatı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uygur, E. ve Uygur, F. (2014). Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma. The Journal of Turkish Social Research, 173, 173, s.273-286.
- Yaman, H. ve Karadağ, A. (2018). Üç Farklı Milliyetçilik. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 9, 2, s84-108.
- Yanık, C. (2013). Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi. Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 20, s.225-237.
- Yaradılmış, C. (2021). Afrika’da Zayıf Devletlerin Ortaya Çıkışı: Sömürgeci Mirasın Etkisindeki Egemenlik ve Devleti Yeniden Düşünmek. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aksaray Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Zabunoğlu, H. G. (2018). Günümüzde Ulus-Devlet. Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 13, 1, s535-559.